

KELEMEN Csongor
PhD-hallgató
PTE TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs

PhD student
The Doctoral School of Earth Sciences of the University of
Pécs, Hungary

email: csongor_kelemen@yahoo.com

A ROMÁN GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS RÖVID
TÖRTÉNETE

A SHORT HISTORY OF ROMANIAN GEOPOLITICS

Romania is a geopolitically very important state thanks to its position at the meeting point of the Balkans, Central Europe and Eastern Europe. It was not accidental, that the geopolitical way of thinking appeared in the Romanian scientific and political life pretty early, in the early years of twentieth century. After the first world war, Romania received a lot of new territories, thus it became a much bigger and stronger state, but in the same time a multiethnic state with a lot of minority communities. Thus the main goal of the so-called “Romanian Geopolitical School” was the creation of a new geographical and national identity for the country. The Romanian geopolitics of the inter-war period was a so-called “geopolitics of the nation-state” with strong foreign influences, especially from the classical german school of geopolitics, but with strong regard for the Romanian reality. After the second world war, in the communist Romania, the geopolitics was sidelined and condemned as “fascist pseudo-science”. By some Romanian geographers it was still studied under other names, as part of the official “socialist economic geography”. The official rebirth of this science in Romania was brought by the collapse of communism. The contemporary Romanian geopolitics reflects to the changed reality of the country and the world, its main interest being the place of Romania as part of the Western alliance system; the relations with Russia; the realations with “the other Romanian state”, the Republic of Moldova; the inner geopolitics of the state (the big regional differences being a big problem in Romania).

In my article I want to summarize the history of the Romanian geopolitics, concentrating mainly on the geopolitics as a science, rather than the official (military or civilian) geopolitics of the state.

Kulcsszavak: geopolitika, belső geopolitika, nemzetállam, multietnikus állam, szövetségi rendszerek,

Keynotes: geopolitics, inner geopolitics, nation state, multiethnic state, alliance system.

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban tanulmányban a román geopolitikai gondolkodás legfőbb érdeklődési területeit, irányultságait, gondolkodóit igyekszem bemutatni; úgy a két világháború közötti „klasszikus román geopolitikai iskola” korszakából, mint napjainkból. Geopolitika alatt ez esetben a geopolitikai jellegű elméleti, tudományos gondolkodást és annak fő képviselőit értem; kitérve ugyanakkor azokra a történeti, politikai, földrajzi körülményekre, amelyek a román geopolitikusok gondolkodását befolyásolták az egyes korokban. A mindenkori hivatalos román állam civil vagy katonai geopolitikája ugyanakkor nem képezi részét jelen írásnak. A tanulmány román geopolitikus, politikai földrajzos szerzők művein, illetve a témában már fellelhető szakirodalmon alapul.

2. A román geopolitikai iskola

A román geopolitikai gondolkodás kialakulása a húszadik első feléhez köthető, néhány évtizeddel követve a geopolitika, mint új tudomány megszületését. Geopolitikáinak tekinthető tudományos művek az első világháborút megelőző években, illetve a világháború alatt is születtek román szerzők tollából. Nagy-Románia létrejöttét (1918-1920) követően, a két világháború közötti időszakban pedig kialakult az ún. román geopolitikai iskola, amely középpontjába a nemzetet és a nemzetállamot helyezte. Ez nem véletlen, hiszen az első világháborúból győztesen kikerülő Románia a nagy világésést követően területét több, mint a kétszeresére növelte,¹ ugyanakkor egyúttal soknemzetiségű állammá vált, ahol az 1930-as népszámlálás szerint a román etnikumúak a lakosság kevesebb, mint háromnegyedét, 72%-át tették ki.²

A geopolitikai jellegű kérdésekkel legkorábban foglalkozó román gondolkodók között olyan tudósokat említhetünk, mint a híres történész-polihisztor Nicolae Iorga (1871-1940) vagy a román földrajztudomány atyjaként

számon tartott Simion Mehedinți (1869-1962). Utóbbi földrajztudós volt az első román gondolkodó, akinek munkásságában megjelenik a geopolitikai érdeklődés. Mehedinți elmélete szerint egy nép geopolitikai pozícióját az adott nép dinamizmusa és az általa belakott tér dinamizmusa együttesen határozza meg.³

Az előbb említett Nicolae Iorga - a húszadik század első felének egyik legsokoldalúbb román humán értelmiségije – jól ismerte, ugyanakkor kritikákkal illette a német geopolitika szellemi atyjának, Friedrich Ratzelnek (1844-1904) a műveit, melyekben a német gondolkodó organikus kapcsolatot tételezett fel az ember, illetve nép és az általa belakott tér (Raum), illetve az azon elterülő állam között. A román történész egyetértett a német tudós azon elméletével, hogy egy népnek minél nagyobb “térre” (Raum) van szüksége, azonban Ratzel gondolatvilágának azon elemét, miszerint az erősebb, kulturálisan fejlettebb népek területi expanziója, más népeken való felülkerekedése „természetes folyamat”, a német nacionalizmus és imperiaizmus részeként értelmezte.⁴ Iorga geopolitikai gondolkodása elsősorban a népek életerejének elmélete körül forgott, mely alatt a román gondolkodó azon képességet értette, hogy egy kisebb nép hogyan tud ellenállni a nagy népek azon politikai és asszimilációs nyomásának, melyet Ratzel természetes folyamatnak tekintett.⁵ Ennek az életerőnek a középpontjába Iorga egy nép spirituális oldalát, vagyis kultúráját és vallását állította.

Bár többek között az előbbieken említett sokoldalú tudósokat is foglalkoztatták geopolitikai kérdések ezen tudományág, illetve a román tudományosság hőskorában, a román geopolitikai iskola megalapítójának Ion Conea (1902-1974) geográfust, geopolitikust tekinthetjük. Ő volt ugyanis az első román tudós, aki világföldrajzi, illetve világpolitikai szinten tekintett a geopolitika kérdéskörére és ezen tudományág megszületését ahhoz a folyamathoz kötötte, amelyet ma globalizációnak hívunk.⁶ Conea volt az első román földrajztudós, aki elméleti meghatározást is adott a geopolitika mibenlétének: ezt a tudományágot „az államok közötti politikai játék és nyomás” tudományának, egy „dinamikus földrajznak” tekintette. A már említett Mehedinți el és néhány másik tudóssal „Geopolitică și geoistorie” (Geopolitika és geotörténelem) címmel szakfolyóiratot is szerkesztett, amely 1940 és 1944 között működött Bukarestben.⁷

Iorgához hasonlóan Coneára is nagy hatással volt a klasszikus német geopolitika s Ratzel Mittelpunkt (középpont)-elméletét saját népére is alkalmazta. Ratzel ezen elméletének lényege, hogy a történelem folyamán azokban a földrajzi régiókban, ahol az emberi lakosság számára kedvező természeti körülmények megfelelő politikai irányítással jártak

együtt, úgynevezett középpont-civilizációk jöttek létre, melyek kulturális és politikai hatásukat képesek voltak eredeti földrajzi határaikon túl is kiterjeszteni.⁸

Amíg Ratzel sokkal szélesebb, civilizációs szintű keretek között gondolkodott a Mittelpunkt-elméletről, addig ezt Conea saját népének történelmi fejlődésére alkalmazta, kifejtve, hogy népének természetes történelmi középpontja Erdély. Conea a Kárpátokról nem, mint a románokat elválasztó, hanem, mint a románokat integráló földrajzi tényezőről gondolkodott s azt az állítását, hogy Erdély természetes helye valójában „Nagy-Romániában” és nem „Nagy-Magyarországon” van, olyan (néhol meglehetősen furcsa) történelmi érvekkel igyekezett alátámasztani, mint például a románok hagyományos transzhumáló (a nyarat a hegyekben, a telet a síkságokon töltő) pásztorkodása, amely a középkorban és az újkorban a Kárpátok lejtői és Havasalföld, illetve Moldva térsége közötti oda-vissza vándorlást jelentett a pásztorkodó román népelemek számára.⁹

Conea ezt 1941-ben írta a már említett „Geopolitică și geoistorie” (Geopolitika és geotörténelem) című folyóiratban, egy évvel azután, hogy Észak-Erdély a második bécsi döntés értelmében visszakerült Magyarországra fennhatósága alá. A román földrajztudós helyenként meglehetősen furcsa érveket használó eszmefuttatását Erdély természetes egységéről és „a román térséghez való természetes tartozásáról” nagy valószínűséggel az adott történelmi helyzet is motiválta, ugyanakkor ez a hangsúlyosan népi jellegű gyakorlatilag a teljes klasszikus, két világháború közötti román geopolitikai iskolára jellemző.

A korszak román geopolitikai jellegű munkái általában „a román teret” meghatározó három fő földrajzi elem, vagyis a Kárpátok, a Duna és a Fekete-tenger fontosságát, valamint ezen tér természetes egységét – beleértve természetesen Erdélyt, illetve Besszarábiát – hangsúlyozzák. A történész-politikus Gheorghe I. Brătianu (1898-1953) a román nemzeti tér fogalmát újragondolva különbséget tesz az etnikai tér és a biztonsági tér között. Ezzel kapcsolatban kifejti, hogy vannak olyan román etnikai csoportok (például az ukrainai Bug folyótól keletre élő románok vagy a Balkán különböző román népcsoportjai), amelyek nem élnek a biztonsági tér keretei között, ugyanakkor részei az etnikai térnek, míg vannak olyan régiók (például a Székelyföld), amelyek etnikailag nem román többségűek, ugyanakkor a biztonsági tér „természetes részét képezik”.¹⁰ Brătianu emellett kiemelten foglalkozott a Fekete-tenger szerepével is, mely témát tantárgyként is oktatta a Bukaresti Egyetemen.

A két világháború közötti, kevert lakosságú Nagy-Romániában – ahol, amint már említettük a románok a lakosság 72%-át tették ki az 1930-as népszámlálás adatai szerint – urbánus környezetben (és ezzel összefüggésben gazdasági súlyát tekintve) jóval kevésbé volt domináns a többségi nemzet, mint az ösznépeességet tekintve. A városi lakosságon belül a románok kisebbségben voltak gyakorlatilag minden újonnan bekebelezett országrészben, de még az Ókirályság-beli Moldvában is voltak olyan városok, ahol a régióban nagy lélekszámú közösséget alkotó zsidóság alkotta a lakosság többségét.¹¹

Az államalkotó nemzet ezen „gyenge” városi reprezentáltsága az ország számos régiójában élénken foglalkoztatta a román geopolitikai gondolkodást is. Sabin Manuilă (1894-1964) demográfus-statisztikus (a Román Központi Statisztikai Hivatal megalapítója) ezzel kapcsolatban arra lett figyelmes, hogy amennyiben egy – az adott régióban egyébként nem kiemelkedően nagy lélekszámú – etnikai közösség a városi népességen belül felülreprezentált, úgy valós arányánál nagyobb súllyal jelenik meg az adott régió “geopolitikai térképén”.¹² Manuilă ugyanakkor fontosabbnak tartja egy adott régióon belül a vidéki népesség etnikai összetételét (mint a városi népesség demográfiai utánpótlásának esetleges forrását), ezzel látva bizonyítottnak a jelentős “idegen” városi lakossággal bíró régiók összességében román jellegét.

Fontos még megemlítenünk a román geopolitikai gondolkodás ezen hőskorából két szerző, Victor Tufescu (1908-2000), illetve Anton Golopenția (1909-1951) gondolatait. Tufescu a román földrajzi tér már említett fő alkotóelemei közül kiemelten foglalkozott a Fekete-tenger szerepével, rámutatván arra, hogy a Fekete-tengeri kijárat lehetőséget nyújt Románia számára arra, hogy a Nyugat-Európát és Indiát összekötő kereskedelmi út szerves részévé váljon.¹³ Golopenția elmélete azért érdekes a két világháború közötti román geopolitikai gondolkodás szempontjából, mert szerinte a geopolitika, mint tudomány eleve csak a nagyhatalmak közti viszonyokra alkalmazható; a kisebb országokra, amelyek nem képesek döntő módon befolyásolni a világpolitika alakulását, nem.¹⁴ Ezzel ellentmond azoknak a román geopolitikusoknak, különösen Coneanak, akik a geopolitika különböző elméleteit Romániára és a román viszonyokra alkalmazták.

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy az 1910-es évektől kibontakozó, majd a két világháború közötti időszakban kikristályosodó román geopolitikai iskola – amelyre elméleti alapjait tekintve jelentős hatást gyakorolt a klasszikus német geopolitikai iskola – egy erőteljesen nemzeti jellegű geopolitikai irányzatot jelentett, melynek érdeklődési területe leginkább a nem-

zet, a nemzetállam, egy adott nép által belakott etnikai tér, illetve annak földrajzilag meghatározó elemei körül mozgott.

Ez érthető is, hiszen az első világháborúból győztesen kikerülő Románia a világháborút követően jelentős változásokon esett át. Területét több, mint kétszeresére növelte, egy ország keretein belül egyesítve a román etnikumúak túlnyomó részét, ugyanakkor egyúttal soknemzetiségű állammá válva. Az új, nagy földrajzi kiterjedésű, etnikailag és kulturálisan megglehetősen sokszínű országnak újra kellett gondolnia földrajzi identitását s ez a kérdéskör erőteljesen köszön vissza a két világháború közötti román geopolitikai gondolkodásban. Ezt az új identitást Mihai D. David (1886-1954), a Iași-i Egyetem professzora a középhatalmi szerep felvállalásában látta. A iași-i professzor szerint az első világháború után megszülető Nagy-Romániát új, 295 ezer négyzetkilométeres területe; „földrajzi egysége”, természeti erőforrásai és különleges ellipszis alakú formája egyaránt a középhatalmi szerepre prognosztizálták.¹⁵

Az ilyen nagyszabású elképzeléseknek a román politikában, illetve tudományosságban egyaránt a második világháború vetett véget, amelyet követően – gyakorlatilag az összes többi kelet-európai országgal egyetemben - Románia a szovjet érdekszféra részévé vált és az országban kommunista államberendezkedés épült ki. A kommunista Romániában a keleti blokk más országaihoz hasonlóan a geopolitikát „fasiszta áltudománynak” tartották s a kommunizmus időszaka bizonyos szempontból egy bő negyven éves hiátuszt jelent a geopolitika romániai művelése szempontjából.¹⁶

Ebben a hatalom ezen tudományághoz való hivatalos hozzáállása mellett szerepet játszott az a tény, hogy Romániában a régi értelmiség azon része, amely nem konfrontálódott nyíltan a kommunista hatalommal, általában szervilis módon betagozódtott a új rendszerbe s tudományos kutatásait is az új rezsím elvárásaihoz igazította.¹⁷ Ez igaz volt a földrajztudományra is, amelynek keretein belül a geopolitika korábbi olyan jeles képviselői, mint az említett Ion Conea vagy Victor Tufescu a geopolitika kifejezést nem használva tovább folytatták tudományos munkájukat, azonban úgy interpretálva azt, hogy az megfelelően az új szocialista „tudományos gazdaság-földrajz” elvárásainak.¹⁸

3. A tudományág újjáéledése : a kortárs román geopolitika

A geopolitika, mint tudomány romániai újjáéledésével a kommunizmus 1989 decemberi bukását követően, az 1990-es évek elejétől kezdve számolhatunk fokozatosan. A rendszerváltás után fokozatosan létrejövő „új

Románia” azonban már egy teljesen más valóságot jelentett és jelent, mint a két világháború közötti. Például megszűnt az ország soknemzetiségű jellege. Paradox módon a két világháború közötti román geopolitikai iskola gondolkodói által megálmodott homogén nemzetállam ideáját (a napjainkban is kiterjedt tömbmagyar régiót képező Székelyföld kivételével) az a kommunista rezsim valósította meg túlnyomórészt sikeresen, mely hivatalos dogmáiban tagadta a geopolitika tudományos megalapozottságát.

Minekutána a régi román geopolitika iskola központi témáját képező nemzetállami idea túlnyomórészt megvalósult, a rendszerváltás után újonnan kibontakozó román geopolitikai és politikai földrajzos gondolkodás hamarosan az országot érintő aktuális kérdések felé fordult, melyek közül a legfontosabb prioritásokká hamarosan a következők váltak: Románia esetleges nyugati integrációja, majd annak megvalósulását követően az ország helye, szerepe a nyugati szövetségi rendszerekben; az Oroszországgal fennálló mindenkori viszony, illetve a Moldovai Köztársasággal való valamikori esetleges egyesülés kérdése; az ország energia –, illetve általános biztonsága; az országon belül meglévő (s a kétezres évektől még inkább kiéleződő) regionális fejlettségbeli különbségek kérdése.

A geopolitika, mint tudomány modern értelmezési keretek között éledt újjá. Geopolitikai témájú írások jelentek meg például olyan nagy nevű, korábban a szocializmus alatt jelentős karriert befutó román földrajztudósok tollából, mint például Vasile Cucu professzor.¹⁹ S ami talán még fontosabb, szakfolyóiratok indultak a geopolitika, illetve a politikai földrajz témakörében. 1999-től kezdve, a Nagyváradai Egyetem keretein belül jelenik a “Revista Română de Geografie” Politică (Román Politikai Földrajzi Folyóirat), majd 2002-től a Bukaresti Egyetem Földrajz Karának, illetve a “Ion Conea” Geopolitikai Társaságnak a gondozásában a „Geopolitica”.

Előbbi folyóirat, amint a neve is mutatja, nem kifejezetten a geopolitika, hanem inkább a politikai földrajz tág értelemben vett szakterületével foglalkozó tanulmányoknak biztosít megjelenési felületet, ugyanakkor a két tudományág közötti átfedések nyilvánvalóak. A Román Politikai Földrajzi Folyóiratba számos külföldi (elsősorban más kelet-európai, de nem csak) szerző publikál rendszeresen, számunkra ugyanakkor jelen esetben a román politikai földrajzos szakma munkái, érdeklődési területe az érdekes. Utóbbi folyóirat – amint a neve is mutatja – kifejezetten geopolitikai jellegű. Ugyanakkor sok tekintetben inkább tudománynépszerűsítő -, mintsem tudományos jellegűnek tekinthető. A Trianon közelgő 100 éves évfordulójára kiadott 2019. évi utolsó, “Trianon 100” címet viselő számban például olyan hangvételű cikkek is helyet kaptak, amelyek nem napjainkat, a 21.

század második évtizedének végét, hanem a 20. század „klasszikus” román nacionalizmusát idézik.

Románia – mint már említettük – már nem annyira soknemzetiségű, multikulturális ország, mint a két világháború közötti Nagy-Románia volt; sok szempontból ugyanakkor továbbra is igen összetett állam, mely különböző történelmi-földrajzi nagytájai révén egyaránt kapcsolódik Közép-Európa-hoz, a Balkánhoz és a kelet-európai térséghez is. A Kárpátok hegyvonulata természetföldrajzi értelemben minimum két jól elkülöníthető régióra választja szét az országot, ugyanakkor ez a markáns földrajzi jelenség jelenti a történelmi határvonalat a tág értelemben vett Erdély és Ó-Románia között is. Az 1990-es években Samuel P. Huntington világszerte nagy port kavarázó „A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása” című művében a Kárpátok vonalát egyenesen az egyik általa meghatározott civilizációs határvonal részeként értelmezte, amely a nyugati, illetve az ortodox civilizációkat választja el. Nagy sikerű művében Huntington a nyugati keresztény magyar lakossággal is bíró Erdélyt a nyugati -, míg Ó-Romániát az ortodox civilizáció részeként értelmezte.²⁰

Jelentős részben pont Huntington írása volt az, ami a kilencvenes években löketet adott az új román geopolitikai gondolkodásnak. Az ország „kettévágása” a civilizációs határvonalak mentén felháborította a román tudományos szakma jelentős részét s több geopolitikai jellegű mű is született román szerzők tollából, cáfolandó a Huntington által meghúzott „határvonal” helyességét. A Huntington által inspirált román művek közül a legérdekesebb talán Elena Zamfirescué volt, aki – az ekkor már a nyugati integráció felé kacsintgató – Románia közép-európaiságát (és ezáltal a Nyugathoz tartozását) azzal igyekezett alátámasztani, miszerint a Balkán északi határa a Duna, tehát Románia Közép-Európában van, mégpedig „Dél-Közép-Európában”.²¹

Az ország ez a fajta kettéválasztása a két civilizációs tömb mentén valóban enyhe túlzásnak tekinthető (tekintettel különösen arra, hogy ma már a tág értelemben vett Erdély összlakosságának nagy többsége is ortodox hitű románokból áll), ugyanakkor kétségtelen tény, hogy az ország különböző történelmi fejlődésű, adott esetben nagymértékben különböző gazdasági és társadalmi hagyományokkal bíró régiókból tevődik össze. Ezek a különbségek a rendszerváltást követően, a központi tervutasításos gazdaság megszűnésével fokozatosan egyre nagyobbak lett. Ez a napjainkban is tartó folyamat, amely egyre élesebbé teszi az országon belüli regionális különbségeket gazdasági-társadalmi fejlettség tekintetében, nagymértékben foglalkoztatja a román geopolitikai és politikai földrajzos szakmát.

Ioan Ianoş, a Bukaresti Egyetem professzora egy 2010-es tanulmányában részletesen elemezve ezt a jelenséget arra a következtetésre jutott, hogy ennek háttérében a régiók eltérő történelmi fejlődési háttére mellett szerepe lehet a Nyugat-Európától való földrajzi távolságnak is.²²

Ianoş ezzel kapcsolatban Románia súlyos infrastrukturális hiányosságaira is felhívja a figyelmünket. Például arra, hogy a belföldi út – és különösen autópálya-hálózat fejletlensége miatt az ország legnyugatabbi régióinak nagyvárosaiból (Temesvár, Arad, Nagyvárad) Bécs sokkal gyorsabban elérhető (nagyjából öt óra autóval), mint a nagyjából azonos földrajzi távolságra fekvő Bukarest...²³ Ez pedig azt hozhatja magával, hogy ez a régió a jövőben gazdaságilag inkább fog kapcsolódni Közép-Európa-hoz, mint Románia más részeihez és a fővároshoz.

Meg kell jegyeznünk, hogy bár az előbb említett tanulmány megjelenése (2010) óta előrelépés tapasztalható az infrastrukturális fejlesztések, többek között az autópálya-építések terén, a szerző felvetései sok szempontból még inkább aktuálisak lettek Romániában. A mondhatni hagyományosan szupercentralizált román állam közigazgatásilag 41 megyére plusz Bukarest municípiumra tagolódik, míg az Európai Unió regionális struktúrája szempontjából 8 fejlesztési régióra (melyekből az egyik a fővárost és közvetlen környékét jelentő Bukarest-Ilfov). Ezek a fejlesztési régiók azonban nem esnek egybe a hagyományos történelmi régiókkal s sok szempontból diszfunkcionálisak. Számos vélemény szerint vélemény szerint olyan közigazgatási és egyben fejlesztési régiókat kellene kialakítani, amelyeknek alapjául a különböző történelmi-földrajzi nagytájak szolgálnának s így módon ezek a természetesebb közigazgatási-fejlesztési nagyrégiók dinamikusabban fejlődhetnének s talán a köztük fennálló különbségek is csökkennének.

Több különböző elképzelés is napvilágot látott az elmúlt évtizedekben Románia területi decentralizációjáról, közigazgatási újjászervezéséről, a kérdés a belső geopolitika egyik “slágertémájának” számít. A 2010-es évek elején olyan tervezetek láttak napvilágot, amelyek Romániát tíz olyan régióra osztották volna fel, amelyeknek határbeosztása figyelembe venné a történelmi hagyományokat és az ország nagyvárosainak mai vonzáskörzeteit is.²⁴

Egy ilyen jellegű változás az erdélyi magyarságot is igen jelentősen érintené, mert egy – a fenti elképzeléshez hasonló típusú – megvalósuló regionalizáció esetén egyáltalán nem mindegy, hogy létrejönne-e a magyar többségű Székelyföld régió vagy a magyar többségű vidéket egy nagyobb, román többségű közigazgatási régióba olvasztanák be. Ebből a szempontból megemlíthetjük Benedek József és Bakk Miklós kolozsvári egyetemi tanárok

nevét, mint akik kiemelten foglalkoznak Románia belső geopolitikájával, regionalizációval és ezen belül természetesen különös súllyal a Székelyföldet és általában az erdélyi magyarságot esetlegesen érintő kérdésekkel.

Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy bár a regionalizáció kérdése folyamatosan napirenden van Romániában – mondhatni a belső geopolitika sztár-témájának számít - a közeljövőben aligha valószínű alapvető változás az ország területi igazgatásában vagy az egyes régiók fejlődési dinamikájában.

Az ország azon különleges földrajzi helyzete, hogy egymástól nagyban különböző, Európa más-más nagytájaihoz kapcsolódó régiókból áll, valamint Fekete-tengeri kijárata ugyanakkor geopolitikai szempontból különleges állammá teszi Romániát. Az országot ezen adottságai különösen értékessé teszik a nyugati szövetségi rendszerek számára s a rendszerváltást követően kezdetben bizonytalan külpolitikát folytató Románia a kétezres évekre egyértelműen a nyugati integráció útjára tért s sikeresen csatlakozott előbb a NATO-hoz (2004), majd az Európai Unióhoz (2007).

Az előbb említett Fekete-tenger, ez a sokszor „nagy sós tóként” jellemzett beltenger, amely geopolitikai szempontból három zóna (az európai, az eurázsiai és a közel-keleti) találkozásánál fekszik, már a két világháború közötti román geopolitikai gondolkodást is foglalkoztatta, mint az ország olyan „földrajzi kincse”, amely lehetőséget nyújthat számára a világkereskedelemben való szerves bekapcsolódásra. A kommunista hatalom berendezkedése a második világháború után, az ország a szovjet blokkba történő integrációja és a hidegháború hosszú időre véget vetettek az ilyen irányú terveknek. A hidegháborúban a Fekete-tenger a két pólust elválasztó ütközőzónává vált²⁵, amelynek déli partján Törökország 1952-től a NATO teljes jogú tagja lett s a szervezet délkeleti védőbástyáját jelentette, míg a tengert annak többi partszakaszán a Szovjetunió, illetve két csatlós állama, Románia és Bulgária ölelte körbe.

A szocialista blokk és a Szovjetunió összeomlásával azonban megszűnt a nyomasztó orosz befolyás a Fekete-tenger fölött, a parton fekvő egykori szovjet tagköztársaságok függetlenné váltak. Az orosz befolyás átmeneti csökkenése hatalmas esélyt jelentett a parton fekvő országoknak arra, hogy kihasználják a Fekete-tenger jelentette geostratégiai előnyöket.

Mint már említettük a nyugati szövetségi rendszerek számára többek között Fekete-tengeri kijárata miatt fontos Románia 2004-ben a NATO tagjává vált s onnantól kezdve a szervezet egyik keleti védőbástyájának számít. Ez a térség geopolitikája szempontjából azért jelentős különösen, mert korábban - különösen a hidegháború alatt - a part menti országok között Törökország volt az egyetlen nyugati elkötelezettségű állam s mint ilyen az

alapvetően szovjet érdekszférának számító fekete-tengeri térségben a nyugati befolyás egyetlen fenntartója.²⁶ Liviu Bogdan Vlad, Gheorghe Hurduzeu és Andrei Josan bukaresti szerzőhármas arra hívja fel a figyelmünket ezzel kapcsolatban, hogy a román (és bolgár) NATO-, majd EU-csatlakozással a Nyugat mélyen behatolt a korábban hagyományosan orosz (szovjet) érdekszférának számító pontikus térségbe s ezen oknál fogva érthető, hogy Oroszország nem nézi jó szemmel Románia nyugati integrációját.²⁷ Románia a Krím 2014-es orosz annexiója óta kétségkívül még fontosabb szerepet tölt be a NATO keleti védelmi rendszerében, különösen a Fekete-tenger tekintetében.

A Fekete-tenger ugyanakkor Romániát egy, Európa energiahordozókkal való ellátása szempontjából kulcsfontosságú tranzit -, sőt előállító orszaggá is tehetné. Az ország így is az egyetlen a régióban, amely képes fedezni saját szükségleteit kőolajból és földgázból, ugyanakkor szerencsés esetben a jelenleginél jóval fontosabb szerepet is betölthetne a nemzetközi energia – és általános kereskedelemben. Radu Săgeată román geopolitikus egy 2011-es tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy Constanța nagy fekete-tengeri kikötője, a dobrozdtsai Duna-Fekete-tenger csatorna és a Duna révén Románia aktívan részt kéne vegyen a Kaszpi-tenger régiójában kitermelt kőolaj és ott előállított kőolajszármazékok Nyugatra történő szállításában.

Săgeată szerint ugyanezen vízi útvonal nagyobb kihasználása a keletről, tengeri úton érkező javak Rotterdamba, Európa legnagyobb kikötőjébe történő eljuttatását is lényegesen felgyorsíthatná. Számításai szerint a Szezi-csatorna kijáratánál levő Port Szaíd egyiptomi kikötőjéből Rotterdamig az út a Dardanellákon, a Boszporuszon, Constanțán, a Duna-Fekete-tenger csatornán, a Dunán, a németországi Duna-Majna-Rajna csatornán, illetve a Rajna alsó szakaszán mindössze három napot és 8 órát venne igénybe; szemben a Földközi-tengeren és Gibraltáron keresztül haladó klasszikus útvonallal, amely 11 napot vesz igénybe.²⁸

A Fekete-tenger és a Duna jobb kereskedelmi, gazdasági kihasználása már a klasszikus román geopolitikai iskolát is aktívan foglalkoztató kérdés volt, amely a mai napig aktuális Románia és a román geopolitikai szakma számára. Különösen igaz ez napjainkban, amikor egyre több szó esik arról, hogy belátható időn belül megkezdődhet Románia fekete-tengeri földgáz mezőinek kitermelése, amely nem csak önellátóvá, de adott esetben akár exportórrá is teheti az országot.²⁹ Ez esetben a román földgáz csökkenthetné a közép-kelet európai országok Oroszországtól való gázfüggőségét. Ez természetesen ellentétes a gázpiacát megtartani igyekvő Oroszország érde-

keivel s még érdekesebbé (és feszültebbé) tehetné a kifejezetten barátinak amúgy sem mondható orosz-román viszonyrendszert.

Az ország viszonyát Oroszországgal még egy további súlyos geopolitikai probléma terheli, ez pedig a Moldovai Köztársaság kérdése. A Románia és Ukrajna között fekvő Moldova – Európa legszegényebb országa - valójában egy mesterséges posztszovjet államképződménynek tekinthető. A területének nagy részét kitevő Besszarábia a Moldvai Fejedelemség történelmi területén fekszik. Ezt a területet, a történelmi Moldvai Fejedelemség keleti, a Prut és a Dnyeszter folyók között fekvő vidékét 1775-ben bekebelezte az Orosz Birodalom.

A cári hatalom eloroszosító politikája ellenére Besszarábia román többségű maradt s 1918-ban az első világháborúból győztesen kikerülő Románia részévé vált, 1940-ben azonban a román állam elvesztette a területet a Szovjetunióval szemben. A hitleri Németország oldalán harcoló románok a következő évben visszahódították a régiót, ami azonban 1944-ben ismét a Szovjetunió részévé vált, amely állapotot a második világháborút lezáró békeszerződések is szentesítettek. A szovjetek 1945-ben újjászervezték a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaságot, amelyet eredetileg már 1940-ben létrehoztak. Ez a szovjet tagköztársaság a 29,6 ezer km²-es besszarábiai országrész mellett azonban magában foglalta az úgynevezett Transznisztríát is, egy alig 4,1 ezer km²-es területet, amely hosszan nyúlik el a Dnyeszter bal partja mentén, átellenben Közép-Besszarábiával. A Szovjetunió felbomlásával, 1991 végén a kis tagköztársaság függetlenné vált s megszületett az önálló Moldova, mint szuverén állam.

A szovjet kormányzatok tudatos elszlávosító (oroszokat és ukránokat betelepítő, vezető pozícióba juttató) politikája, valamint Transznisztria történelmileg sem román jellege ellenére a Moldáv SZSZK lakosságának többsége, körülbelül 65 százaléka még 1989-ben is román etnikumú volt s a Szovjetunió felbomlásával s az ország fokozatos függetlenedésével felszínre jöttek a Romániával való egyesülést célzó törekvések. Moldova 1991 augusztus 27-én hivatalosan is függetlenné vált, azonban a túlnyomórészt orosz és ukrán lakosságú Transznisztríát a chişinău-i kormányzat már ekkor sem tartotta ellenőrzése alatt, a következő év tavaszán pedig több ezer áldozattal járó fegyveres konfliktusra került sor a szakadár régió és a központi kormányzat között, amelynek eredményeként a Dnyeszteren túli terület gyakorlatilag függetlenné vált. A területen – amelyen az 1992 július 21-ei békekötés értelmében a moldáv kormánynak gyakorlatilag semmilyen fennhatósága nincs – megalakult a Dnyeszter Menti Köztársaság, egy de facto független államalakulat, amelyet azonban egyetlen ENSZ-tagállam sem ismer el.

Transznisztria 1992-es de facto kiválásával s az orosz és ukrán népesség folyamatos kivándorlásával a kis köztársaság (amely -mint említettük - Európa legszegényebb állama) egyre románabbá vált az elmúlt évtizedek alatt, napjainkban a chişinău-i kormány által kontrollált mintegy 30 ezer km²-en élők között már több, mint 80 százalékos többségben vannak a román etnikumúak. Ugyanakkor a szovjet idők örökségeként a többségük hivatalosan moldovánnak és moldován anyanyelvűnek vallja magát (bár a magukat románnak, illetve román ajkúnak vallók aránya népszámlálásról népszámlálásra fokozatosan növekszik).

Politikai realitása „a két román állam” egyesülésének belátható időn belül nincs, s azt – különböző felmérések alapján – amúgy sem támogatná a polgárok többsége egyik országban sem. A román geopolitikai gondolkodásban ugyanakkor természetesen élénken jelen van „a testvéri ország” kérdésköre. A moldáviai állapotokkal kapcsolatban gyakran jelenik meg a román (és a moldáv) geopolitikai gondolkodásban a “geopolitikai csőd” kifejezés. A már említett Radu Săgeată román geopolitikus ezt a kifejezést Transznisztriára használja egy tanulmányában. Săgeată egy, szinte a Kalinyingrádi területhez hasonló orosz geopolitikai előörsnek látja a szakadár tartományt³⁰, amely óriási akadály Moldova majdani esetleges bármiféle nyugati integrációjának útjában. Vitalie Ciobanu moldáv író, esztéta “Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova” (Egy geopolitikai csőd anatómiája: Moldovai Köztársaság) című könyvében³¹ pedig egyenesen az egész államot így jellemzi...

A már említett Ioan Ianoş arra hívja fel a figyelmünket, hogy a határon átnyúló, régiók közötti együttműködés lehetne a két ország bármiféle integrációjának a kezdeti alapja, de Románia Moldovával határos legszegényebb, legalulfejlettebb keleti régiója és Európa legszegényebb országa között konstruktív együttműködés egyelőre aligha képzelhető el...³² A Moldovai Köztársaság „geopolitikai csődhelyzete” belátható időn belül aligha fog megoldódni. A nagyrészt román lakosságú kis keleti szomszéd ugyanakkor vélhetően továbbra is fontos helyet fog elfoglalni a román köz –, politikai – és tudományos gondolkodásban egyaránt.

A klasszikus román geopolitikai iskolában gyökerező nemzeti jellegű témák mellett a modern román geopolitikatudományt természetesen a tágabb értelemben vett régió, valamint Európa és a globális világ olyan nagy kérdései is foglalkoztatják, mint például a nagyhatalmak közötti globális játszmák; az Egyesült Államok és Oroszország viszonya; Európa és Oroszország viszonya; a különböző civilizációk viszonya; az iszlám világ a 21. században; a globális migráció vagy a nemzetközi terrorizmus. Olyan

komoly átfogó művek is születtek kortárs román szerzők tollából, mint Constantin Hlihor „Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane” (Geopolitika és geostratégia a jelenkori nemzetközi kapcsolatok elemzésében) címet viselő terjedelmes műve, amely a katonai geopolitika fejlődéséről nyújt globális szintű történeti áttekintést az ókortól napjainkig.³³ A már többször említett Radu Săgeată „Geopolitica” (Geopolitika) vagy “Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului” (A politikai-adminisztratív döntések és a tér megszervezése)³⁴ című könyvei szintén nagy terjedelmű, összefoglaló jellegű munkák. Előbbiben a szerző – napjaink egyik legjelentősebb román geopolitikusa – a tudományág fejlődését, különböző iskoláit tárgyalja, utóbbiban a tér megszervezésének képességét több ezer éves távlatokban vizsgálja, a görög-római civilizációtól napjaink közigazgatástudományáig.

Mindezek a kérdések, témák különösen érdekesek egy olyan országban, amely túlnyomórészt ortodox hitű, ugyanakkor latin nyelvű; ragaszkodik a keleti keresztény kultúrkörben gyökerező hagyományaihoz, ugyanakkor a NATO és az Európai Unió elkötelezett tagja. Különböző országrészei révén egyszerre több európai nagyrégióhoz kapcsolódik, ugyanakkor ezen országrészek között igen markáns különbségek vannak. Fekvése geostratégiaiilag különösen fontossá teszi a nyugati szövetségi rendszer egyik keleti határállamaként; viszonyát a nem túl távoli Oroszországgal pedig megterheli a Moldovai Köztársaság és Transznisztria máig megoldatlan kérdése.

A geopolitikának tehát joggal van helye a román tudományosságban. A tudományág mégis kevésbé reprezentált a jelenlegi román földrajztudományban. Helyzetét leginkább talán az mutatja, hogy nem minden nagy egyetemi központban tanítják a geopolitikát külön tudományként, több helyen a társadalomföldrajznak van alárendelve.³⁵

JEGYZETEK / NOTES

1. A területnövekedést bemutató térképet és a pontos számokat lásd Csüllög Gábor-Gulyás László-Suba János (2020): Csüllög-Gábor-Gulyás László- Suba János: Térképek a trianoni békediktátum történetéhez. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged. 210-211. old.
2. Lucian Boia (2016): Románia elrománosodása. Koinónia Kiadó. Kolozsvár. 49. old.
3. Săgeata, Radu (2008): Geopolitica. ULB.Sibiu.82-83. old.
4. Săgeata (2008) 82. old.
5. Săgeata (2008) 82. old.
6. Săgeata (2008) 83. old.
7. Neacșu, Marius (2019): Ideile lui Ion Conea asupra geopoliticii. Terra 2019/1-2. 47-49. old.
8. Costache, Silviu (2011): German School of Geopolitics. Evolution, ideas, prospects. Revista Română de Geografie Politică. 2011/2. 268. old.
9. Conea, Ion (1941):Transilvania, inimă a pământului și statului românesc. Geopolitică și geoistorie. 1941/1. 23-24.old.
10. Săgeata (2008) 86. old.
11. Boia (2016) 49-52. old.
12. Săgeata (2008) 87. old.
13. Săgeata (2008) 85. old.
14. Tóth Sándor (2013): A román földrajzi gondolat. Zrínyi Kiadó.Budapest. 89. old.
15. Tóth (2013) 70. old.
16. Sageata, Geopolitica, 85.
17. Lucian Boia (2013): Miért más Románia? Koinónia Kiadó. Kolozsvár. 72. old.
18. Tóth (2013) 103-104. old.
19. Tóth (2013) 117. old.
20. Samuel P. Huntington (2008): A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása. Európa Kiadó. Budapest. 257. old.
21. Tóth (2013) 116.old.
22. Ianoș, Ioan (2010): Spatial pattern of Romania's uneven territorial development.Revista Română de Geografie Politică.2010/1. 13-14. old.
23. Ianoș (2010) 15. old.
24. Săgeată, Radu (2015): A Proposal for Romania's Administrative Organization based on Functional Relations in the Territory. Transylvanian Review of Administrative Sciences. 2015/E. 186. old.

25. Vlad, Liviu Bogdan; Hurduzeu, Gheorghe; Josan, Andrei (2009). Geopolitical reconfigurations in the Black Sea Area at the beginning of the 21st century”. Romanian Review of Political Geography – Revista Română de Geografia Politică 2009/1. 66.old.
26. Liviu Bogdan Vlad, Gheorghe Hurduzeu és Andrei Josan (2009) 67. old.
27. u.o.
28. Săgeată, Radu (2011).Romania – A future regional energy hub. Romanian Review of Political Geography – Revista Română de Geografia Politică. 2011/2. 229-232. old.
29. http://www.energiainfo.hu/romania_onellatova_valhat-28991/
30. Săgeată, Radu. Transnistria - Anatomia unui faliment politic.
31. https://www.academia.edu/16071948/Transnistria._Anatomia_unui_faliment_politic
32. Ciobanu, Vitalie (2005): Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova. Polirom. Iași.
33. Ianoș (2010) 15. old.
34. Hlihor, Constantin (2005): Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”. București.
35. Săgeată, Radu (2006):. Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I” – Editura “Top Form”. București.
36. Săgeată (2008) 90. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Boia, Lucian (2013): Miért más Románia? Koinónia Kiadó. Kolozsvár.
- Boia, Lucian (2016): Románia elrománosodása. Koinónia Kiadó. Kolozsvár.
- Bottoni, Stefano (2014):A várva várt Nyugat – Kelet-Európa története 1944-től najainkig. MTA BTK. Budapest.
- Ciobanu, Vitalie (2005): Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova. Polirom. Iași.
- Conea, Ion (1941):Transilvania, inimă a pământului și statului românesc. Geopolitică și geoistorie. 1941/1.
- Costache, Silviu (2011): German School of Geopolitics. Evolution, ideas, prospects. Revista Română de Geografie Politică. 2011/2

- Csüllög Gábor-Gulyás László-Suba János (2020): Csüllög-Gábor-Gulyás László- Suba János: Térképek a trianoni békediktátum történetéhez. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
- Hlihor, Constantin (2005): Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”. București.
- Samuel P. Huntington (2008): A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása. Európa Kiadó. Budapest.
- Ianoș, Ioan (2010): Spatial pattern of Romania’s uneven territorial development. Revista Română de Geografie Politică. 2010/1.
- Neacșu, Marius (2019): Ideile lui Ion Conea asupra geopoliticii. Terra 2019/1-2.
- Săgeată, Radu (2015): A Proposal for Romania's Administrative Organization based on Functional Relations in the Territory. Transylvanian Review of Administrative Sciences. 2015/E.
- Săgeată, Radu (2006). Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I” – Editura “Top Form”. București.
- Săgeata, Radu (2008): Geopolitica. ULB.Sibiu.
- Săgeată, Radu (2011): Romania – A future regional energy hub. Revista Română de Geografia Politică. 2011/2.
- Szilágyi István (2018): Geopolitika. Paigeo. Budapest.
- Tóth Sándor (2013): A román földrajzi gondolat. Zrínyi Kiadó.Budapest.
- Vlad, Liviu Bogdan; Hurduzeu, Gheorghe; Josan, Andrei (2009). Geopolitical reconfigurations in the Black Sea Area at the beginning of the 21st century”. Romanian Review of Political Geography – Revista Română de Geografia Politică 2009/1.